

Melléktelepek: kialakításukra nincs szükség.

Megjegyzés: A tanyaközpont területén az egészségügyi viszonyok az országos átlagnál jobbak. A házakat vályogból építik, fapadlós ház kevés van. A nincstelenek száma körülbelül 50 fő. Ezek a nagyobb gazdáknál helyezkednek el. Munkaalkalom van elegendő. A nyári munkák idején a szomszéd községek (Sándorfalva?, Földeák, Békéssámson) nincstelenjei is munkát találhatnak itt. A lakosság általában jó anyagi helyzetben él, ruházatuk megfelelő. Házuk környékét, ruházatukat tisztán, rendben tartják. A gazdák közül körülbelül 60-nak van szakirányú ismerete. A gyapottermelésre igen alkalmas a föld, ezért helyes lenne a tanyaközpont területén gyapottermeléssel foglalkozó tanfolyam

szervezése. Az érdeklődés a tanfolyam iránt a lakosság körében nagy. A lakosság értelmi színvonala (olvasókörök, pártok, tömegszervezetek) magasabb az átlagos tanyák színvonalánál. A házasságok tartósak, a gyermekek száma családonként 2-3. Önálló MDP, DÉFOSZ, MNDSZ, ÉPOSZ működik, a DÉFOSZ-nak majdnem minden gazda tagja. Politikai kérdések iránt a kellő érdeklődés megvan. Az emberek rendszeresen olvasnak újságot. Legolvasottabb a Vásárhelyi Népe és a Délvidéki Hírlap.

Forrás: a Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára, a hódmezővásárhelyi tanyaközségek kialakítására vonatkozó iratok, XV/73. Szikáncs tanyaközpont iratai.

T É K A

Róma megmentéséért

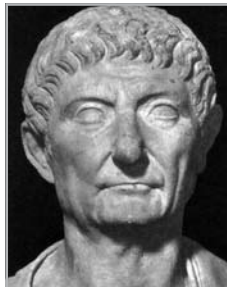
Diocletianus és a Római Birodalom talpraállítása. Stephen Williams: Diocletian and the Roman Recovery. Routledge, London, 2000, 263 oldal

Stephen Williams kiemelkedő jelentőségű, hiánypótlónak nevezhető monográfiája a tetrarchia korának napjainkban fellelhető egyik legjobb összefoglalása. Diocletianus korával, vagyis a Kr. u. 3. – 4. század fordulóján lezajlott, a Római Birodalom sorsának későbbi alakulását gyökeresen meghatározó változásokkal nagyon keveset foglalkozik a hazai ókortudatás. Ez a tény még inkább növeli Williams angol nyelvű munkájának értékét. A tárgyalat két alkalommal megjelent¹ monográfia Diocletianus uralkodásának első jelentős feldolgozása az angol nyelvű történeti szakirodalomban. A könyv mind tartalmi, mind szerkezeti szempontból feltűnően összetett. Nem csupán a tetrarchia korának hiteles és tel-

jességre törekvő történeti feldolgozását tűzi ki célul, hanem foglalkozik a 3. századra jellemző problémákkal, melyek politikai, gazdasági, társadalmi és katonai téren egyaránt mélyreható változásokat eredményeztek abban a több évszázados hagyományokon alapuló merev és bonyolult rendszerben, melyet Római Birodalomnak nevezünk. Fejezetről-fejezetre egy-egy, szinte megoldhatatlannak tűnő problémát tárgyal a szerző, melyekkel a Birodalom császárainak szembe kellett nézniük. Nagy hangsúlyt kap a 3. század legnagyobb formátumú államférfijának, Gaius Valerius Diocletianusnak a politikai jellemrajza is. A történelmi tényanyag megértését képekkel, térképekkel, színes forráshasználattal teszi könnyebbé és szemléletesebbé a szerző.

A bevezetés egészen az Antoninusokig, Marcus Aurelius koráig tekint vissza. Ennek az az oka, hogy ebben az időszakban indultak meg azok a folyamatok, melyek súlyos válságba sodorták a 3. század közepére a Római Birodalmat. E válságból pedig csak Diocletianus intézkedései hoztak kilábalást.

Az első fejezet (*Krisis*) azzal a többlet-nyező válsággal foglalkozik, mely gazdasági, politikai és társadalmi téren egyaránt súlyos nehézségeket okozott. A válságból való kilábalás első feltétele a Birodalom területi egységének helyreállítása volt, melyhez a perzsák, a trónbitorlók, valamint a különböző barbár törzsek (*szászok, frankok, alemannok, markomannok, kvádok, szarmaták, jazygok, gótok, karpok* stb.) legyőzésén át vezetett az út. Mindemellett a szerző nagy hangsúlyt fektet a politikai-katonai rendszer átalakításának bemutatására, külön kiemelve a lovasság szerepének növekedését, valamint azt a társadalmi-politikai folyamatot, melynek eredményeképpen az *ordo senatorius* kiszorult a politikai és katonai irányításból. A fejezet Diocletianus jellemzésével és a trónra lépését közvetlenül megelőző eseményekkel, Carusnak és fiainak uralkodásával zárul. A talányos című második fejezet (*Felemelkedés*) hasonlóan az elsőhöz, több alfejezetből áll. Az első alfejezet (*Iovis és Hercules*) címe is mutatja, hogy az Maximianus társuralkodóvá emelésének körülményeivel és okaival foglalkozik. Ezzel összefüggésben kerül tárgyalásra Carausius elszakadása és az Imperium Britannicum létrehozása; de szó van a keleti és a Rajna–Duna menti provinciák válságos katonai helyzetéről is. Emellett a szerző kitér olyan érdekes kérdésekre is, mint a Maximianus és Carausius között fennálló rangbeli különbség problematikája, vagy a 290-291 fordulóján megtartott ünnepségek leírása. Williams azon véleményével, hogy a 284 és 290 közötti időszak mérlege nem egyértelműen negatív, maximálisan egyet érthetünk, hiszen Diocletianus és Maximianus olyan katonai sikereket értek el ezekben az években, melyek megóvták a Birodalmat a széteséstől. A problémák hatékonyabb kezeléséhez azonban a kettős uralmi rendszert négyes uralommá, tetrarchiává kellett szélesíteni. A tetrarchia kiépítésének folyamatával foglalkozik az azonos című harmadik

alfejezet. A folytatásban a katonai sikerek tárgyalását helyezi a középpontba a szerző. A Római Birodalom területi egységének helyreállítása és a határok stabil védelmének megteremtése elengedhetetlen feltétele volt a további lépések (adóreform, közigazgatási reform) megtételéhez. A *Győzelem és konszolidáció 1.* című alfejezet elsősorban Constantius Chlorus Carausius felett aratott győzelmével foglalkozik. Külön ki kell emelni Gesoriacum ostromának (293) szemléletes leírását, ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a csataleírások megértését megkönnyítené az, ha azokhoz a szerző térképeket és ábrákat mellékelne. A nyugaton aratott győzelmeket keleten is sikerült megismételni. A perzsák elleni hadjáratral és az egyiptomi felkeléssel foglalkozik az utolsó alfejezet (*Győzelem és konszolidáció 2.*), mely szintén kiváló csataleírásokat és forrásrészleteket közöl, emellett a Tiridates és Galerius személyéhez kapcsolódó legendákra is kitér. A fejezet záró évszáma 301. Ekkorra a Római Birodalom minden provinciájában viszonylagos béke honolt, így Diocletianus hozzáláthatott a kormányzás, a közigazgatás és a gazdaság átszervezéséhez.

A harmadik fejezet az *Új rend* címet viseli, mely rend megteremtése a határvédelmi és kormányzati rendszer átalakítása nélkül nem lett volna megoldható. E két kérdéskör köré épül fel az első két alfejezet (*Mélyreható védekezés; A kormányzás átszervezése*). Az első alfejezetben a szerző kifejti, hogy a Diocletianus-kori határvédelmi rendszer a Hadrianus által meghonosított védekezési stratégián nyugodott, vagyis új típusú, bástyákkal erősített kőerődök, fallal körbevett városok és a *limes* több ezer kilométeres hálózatán, melyet a megnövelt létszámú katonaság (53 *legio*) védelmezett. Keleten a *Strata Diocletiana*, a Duna mentén pedig a *Ripa Sarmatica* és az Ördög-árok nyújtottak védelmet a külső betörésekkel szemben. Az erődök alaprajzájának változását és a *Strata Diocletiana* elhelyezkedését rajzokkal is ábrázolja a szerző.

Az állam megszokszorozódott feladatainak hatékonyabb ellátása az apparátus létszámának növelését és a közigazgatás átszervezését kívánta meg. E reform legfontosabb lépései a provinciák radikális felosztása, a *diocesis*ek létrehozása, a katonai és polgári igazgatás teljes szétválasztása, a *consistorium* felállítása és az adórendszer átalakítása voltak. Mindezek mellett a szerző kitér – bár nem kellő részletességgel – azon folyamat fontosságára, mely során az *ordo senatorius* elveszítette politikai-katonai vezető szerepét, helyére pedig az *ordo equester* felső rétegei léptek. Az újonnan felállított közigazgatási-kormányzati rendszer élén a négy tetrarcha állt, akiket a korlátlan hatalommal bíró, istenként tisztelt *Dominus*, vagyis Diocletianus fogott össze. Ezzel kapcsolatban a szerző tárgyalja azt a kérdést, hogy miképpen változott a császári hatalom jellege a korai és késői császárság között eltelt három évszázad során.

A Diocletianus által létrehozott új pénz- és adórendszer eredményessége és életképessége vitatéma a történészek körében. A szerző e kérdések tisztázására törekszik a *Pénzügyek, adózás, infláció*, valamint a *Szabályozott gazdaság* című alfejezetekben. A diocletianusi gazdaságpolitika lényege a szabályozottságban és a hadseregben megszokott szigorú fegyelmezettségben rejlett. Ez azonban nem mindig vezetett eredményre, például az *ár- és bérmaximáló* rendelet esetében sem, melyet a kibocsátás után négy évvel Diocletianus kénytelen volt visszavonni. Mindez arra utal, hogy a gazdaság és a piac ilyen mértékű szabályok közé szorítása nem volt minden esetben hatékony. Diocletianus érdemei azonban nem vonhatók kétségbe. Ő volt az első, aki mai értelemben vett modern költségvetést hozott létre. Intézkedései, úgy mint az *annona militaris* általános, egyenes adóvá tétele, a *inquitio-capitatio* bevezetése, értékálló pénzek verése biztosították a Római Birodalom fennmaradását egészen 1453-ig.² A *Szabályozott gazdaság* című alfejezetben

külön ki kell emelni az *Edictum de pretiis*-szel foglalkozó részt, mely fontos információkat tartalmaz a rendelet kiadásának okaihoz és körülményeihez. Az utolsó alfejezet az *Új rend* címet viseli. Williams ebben a részben Diocletianus hősiessé, sokszor könyörtelen és fáradságos munkájáról ír. Ez egyfajta összefoglalás a római jog és az építészet tetrarchia kori fejlődéséről, valamint a következő fejezet felvezetéseként szolgál, bemutatva a császári hatalom jellegének változását (*Primus inter pares*-ből *Dominus*) a korai császárság és Diocletianus kora között.

A Birodalom társadalmi, ideológiai problémáinak gyökere abban a folyamatban rejlett, mely során az ősi római vallás elvesztette korábbi erejét, és már nem volt képes vigaszt nyújtani a nélkülöző, adókkal túlságosan leterhelt és külső támadásoktól sújtott lakosságnak. E kérdéskör köré épül a negyedik fejezet (*Győzelmek és vereségek*), melynek címe is utal arra, hogy a keresztény vallás térhódítása volt az egyik legnagyobb probléma, amivel Diocletianusnak meg kellett (volna) birkóznia.

Stephen Williams szavaival élve Diocletianus valláspolitikájának két mozgóeleme a tekintély és az egységesség voltak. A császár mindent megtett az ősi római vallás egyeduralmának fenntartása érdekében. Az évszázados gyakorlatnak megfelelően az állam a 3. században is befogadta az új isteneket, sőt támogatta is azokat. Ezekről az új istenekről és kultuszokról (manicheizmus, judaizmus, Mithrasz-kultusz stb.) szól az *Istenek nem pusztultak el* című alfejezet. Ahogyan a szerző a *Politeia Christi* című alfejezetben írja: egyetlen vallás kivétel volt, melyet az állam nem fogadott el, mégpedig a kereszténység. Decius, Valerianus, Gallienus, Aurelianus és Diocletianus mindannyian hatalmas elleniséget láttak a kereszténységben. Felfogásuk szerint Jézus és követői egy önálló „államot” hoztak létre a római államban (state within a state³), mely elutasítja a császárok istenként

való tiszteletét és az emberek egyenlőségét hirdeti, vagyis megkérdőjelezi a *dominatus* (istencsászárság) rendszerének alaptételeit. Ez pedig megengedhetetlen volt. Ezért indult meg a 3. század végén a Római Birodalom történetének legnagyobb támadása az új szekta (a kereszténység) és intézményei, valamint követői ellen. A Lactantius által mélységesen elítélt intézkedésekkel foglalkozik a *Nagy keresztényüldözés* című alfejezet. Az alfejezet első részében azt kísérli meg tisztázni a szerző, hogy mekkora volt Diocletianus szerepe és felelőssége a keresztényüldöző edictumok kiadásában és végrehajtásában. A legtöbb forrás egybehangzóan állítja, hogy a keresztényüldöző rendeletek kiadásának fő mozgatója, a keresztények legnagyobb ellensége Galerius volt. Williams közlése szerint csak az utolsó, negyedik edictum esetén merülhet fel a kérdés, hogy az ekkor (304 tavaszán) a már közel hatvanéves és nagy beteg Diocletianus csupán „statiszta” szerepet játszott a rendelet kiadásában, és nem volt képes ellenőrizni az abban foglaltak végrehajtását. Az alfejezet ezután végigköveti a négy rendelet kiadásának okait, körülményeit és azok végrehajtását, valamint az állami „propaganda” jelszavaival (a Római Birodalom biztonsága és stabilitása az ősi isteneknek köszönhető, akiket a keresztények megtagadnak) is foglalkozik. Az utolsó kisebb rész címe (*Sikertelen megújulás*) is utal arra, hogy az ún. keresztény-probléma „megoldása” Diocletianus uralkodásának leginkább vitatható mozzanata. Ebben az alfejezetben kerül sor Diocletianus élete utolsó éveinek tárgyalására, melynek legfontosabb eseményei a *Vicennalia* megünneplése, a visszavonulás, az ún. második-tetrarchia létrehozása, a carnuntumi császártalálkozó és a Dominus halála voltak. Külön ki kell emelni a Diocletianus spalatumi palotájával foglalkozó részt, mely érdekes adatokat közöl az erőd-szerű palota egyes épületeinek (*perystilium, triclinium*) funkcióiról. A negye-

dik fejezet 312-vel, Diocletianus halálának évével zárul, mely eseménnyel szimbolikusan is véget ér a késő Római Birodalom történetének egyik legjelentősebb időszaka.

Az utolsó, ötödik fejezet (*Utóhatás*) első részében a Diocletianus halála után kirobbant polgárháború eseményeiről és Constantinus uralkodásáról olvashatunk. A 4. századi folyamatok közül kettőt kell kiemelni, melyekre a szerző is külön kitér. Ez a két folyamat a kereszténységnek az állam részéről történő elfogadása, valamint a barbárok számának és jelentőségének növekedése a Birodalom, elsősorban a hadsereg irányításában. Tudjuk, hogy Constantinus halálát követően újabb válságos időszak köszöntött be, mely a Római Birodalom kettéosztásához és a Nyugatrómai Birodalom bukásához vezetett. A 4-5. század problémáival, elsősorban a barbár törzsek (hunok, gótok, germánok) térnyerésével foglalkozik az utolsó alfejezet.

A könyv zárógondolatával, mely szerint a Diocletianus és utódai által létrehozott államszervezet még hosszú évszázadokig biztosította a Keletrómai, majd Bizánci Birodalom fennmaradását maximálisan egyet kell értenünk. Egyértelmű, hogy a 3-4. században életbe léptetett reformok nagyban hozzájárultak a keleti birodalomrész 1453-ig tartó fennállásához.

A már említett pozitívumok mellett Stephen Williams munkájához néhány kritikai megjegyzést is kell tenni. A monográfia legnagyobb hiányosságának azt tartom, hogy alig esik szó a 3. században lezajlott politikai és gazdasági folyamatok társadalomra gyakorolt hatásáról, valamint azokról a mélyreható változásokról (*ordo equester* felemelkedése, az *ordo senatorius* politikai és katonai szerepének csökkenése, a *humiliores* erőteljes polarizációja stb.), melyek gyökeresen megváltoztatták a késő római Birodalom társadalmának rétegződését és viszonyait. E változások ismertetése feltétlenül fontos a tárgyalt korszak (3-4. század) tökéletesebb meg-

értése szempontjából. Mindemellett több helyen (csataleírások, tetrarchia felépítése, közigazgatás átszervezése stb.) hiányolom a megértést segítő térképek, ábrák és táblázatok szélesebb körben való használatát. Mindemellett szükséges lett volna, hogy a szerző nagyobb figyelmet szenteljen a Diocletianus korában lezajlott nagyszabású építkezéseknek, különös tekintettel a spalatumi palotára, valamint az Antiochiában, Nicomédiában és Rómában emelt építészeti emlékekre. Azonban a hiányosságok egyáltalán nem vesznek el a mű alapvető értékeiből, melyet összefoglaló-rendszerező jellege, kiváló ta-

golása és szerkesztettsége, valamint színes és változatos forrásfelhasználása és forrás-elemzése miatt különösen értékes történeti munkának tartok.

JEGYZETEK

¹ A könyv első kiadására New Yorkban került sor, 1985-ben, a Methuen gondozásában.

² 1453-ban a törökök elfoglalják Konstantinápolyt, mellyel bekövetkezik a Bizánci Birodalom bukása.

³ WILLIAMS, STEPHEN: *Diocletian and the Roman recovery*. London, 2000. 165. p.

VARGA FERENC

PIHENŐ

SZÉLPÁL TAMÁS

Mentem, láttam, leírtam

Diákszemmel Washington D.C.

2007 nyarán az Amerikai Egyesült Államok-beli Arlingtonban töltöttem három hónapot. Az alábbiakban közölt írásban az ott szerzett tapasztalatokról és megfigyeléseimről számolok be, leginkább az amerikai ifjúság életvilágára fókuszálva. Alapvető tapasztalatom az volt, hogy a magyarországi viszonyokhoz képest mind az emberek habitusa, mind a környezet tekintetében szinte minden más. Emiatt le szeretném szögezni, célom nem az, hogy dicsőítsem Amerikát, vagy tudálékosan összehasonlítsam Magyar-

országot Virginia állammal. Mindebből következik az, hogy a szöveg szubjektív, és nyelvezete követi az ifjúság nyelvhasználatát. A szöveget a témához kapcsolódó és az azt árnyaló információk egészítik ki.

2007 tavaszán elvégeztem egy életmentő tanfolyamot Szegeden, másik három barátommal, amely kurzust csak Mitch Buchannon képzőnek hívtuk. Ennek a segítségével tudtunk kimenni dolgozni az Egyesült Államokba, pontosabban Virginián

Washington, D.C. az Amerikai Egyesült Államok fővárosa, önálló szövetségi kerület. Nevét az ország első elnökéről, George Washingtonról kapta.

*Az 1790. július 16-án alapított Columbia kerület az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya által definiált szövetségi kerület. A közigazgatási fennhatóságot a Kongresszus gyakorolja felette, de számos jogot a helyi önkormányzatokhoz delegált. Az eredetileg a szövetségi kerületnek juttatott területeket Maryland és Virginia államokból szakították ki. A Potomac folyótól délre fekvő, mintegy 100 km² területet azonban Virginia 1847-ben visszakapta, és ma Arlington megye, illetve Alexandria város része. Azóta a kerület csak egykori marylandi földön terül el.*¹